

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Философски Факултет

Катедра „Политология“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“ по научна специалност Политология

на тема:

**Интердисциплинарно сравнително изследване на социално
иновативни подходи за превенция на конфликти в местни общности.**

(Казусът на Мрежа Хлебни Къщи)

**Interdisciplinary Comparative Study on Social Innovation Approaches to
Conflict Prevention in Local Communities. (The Case of the Bread Houses
Network)**

Стефан Красимиров Григоров

Научен ръководител: Проф. Татяна Дронзина, 2021

Докторантският труд е обсъден и насрочен за защита на заседание на катедра
Политология на 29.01.2021г.

Дисертацията ще бъде защитена пред комисия в състав:

Председател: доц. д-р Борис Петров Попиванов

Членове: проф. д-р Анна Славчева Кръстева

Доц. д-р Теодора Иванова Калейнска

Доц. д-р Блага Иванова Благоева

Проф. д-р Татяна Александрова Дронзина

Публичната защита ще бъде на 7.06.2021 от 16 часа

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

1. ОБЩА ХАРАКТЕРСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	4
1.1 Актуалност на проблема	4
1.2. Предмет и обект на изследването	5
1.3. Цел и задачи на изследването	5
1.4. Изследователски хипотези	6
1.5. Изследователски методи и литература	7
2. СРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	7
3. КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	9
Въведение	9
3.1. Глава първа. Превенцията на конфликти: теоретични и концептуални перспективи	9
3.2. Глава втора. Социално иновативните методи за превенция на конфликти	15
3.2.1. „Педагогика на потиснатите“на Паоло Фрейре	15
3.2.2. Движението за Екопедагогика или “Earth’s Pedagogy”	17
3.2.3. „Театърът на потиснатите“ на Аугусто Боал и подходът на психодрамата на Морено	20
3.2.4. „Театърът на трохите“: надграждане върху „Театъра на потиснатите“ и Смехотерапията на Пач Адамс.....	22
3.2.5. Ограничения на „Педагогиката на потиснатите“, Екопедагогиката, „Театъра на потиснатите“и „Театъра на трохите“	24
3.3. Глава трета. Изследване на казусите на Мрежа Хлебни Къщи	25
4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ	28
5. ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	30

1. ОБЩА ХАРАКТЕРСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.1 Актуалност на проблема

Темата за социално иновативните подходи за превенция на конфликти (СИППК) в местни общности се характеризира с нейната нарастваща актуалност и все по-голямата нужда от намирането на атрактивни, работещи на местно ниво, лесно приложими в различни контексти, изискващи малко ресурси и обединяващи хората методи. Промяната в подходите към превенцията на конфликти в местни общности се обуславя от променящата се същност и мащаб на конфликтите.

От една страна, наблюдаваме трансформацията и негативните последици на модела на глобализацията и световния ред, установени с края на Студената Война (1991), характеризиращи се с глобализирането на „консуматорското общество“, „войните за ресурси“ (Klage, 2002) и приватизацията на „общите блага“ (Nonini, 2007).

От друга страна, сме изправени пред глобална екологична и климатична катастрофа, която започва да трансформира всеки един аспект от живота на планетата и човека, и която води до промяната на концепциите за сигурност, а именно, концепцията за „национална сигурност“ става все по-уязвима и все повече се допълва и заменя от парадигмата на „човешка сигурност“. Самата концепцията за „човешка сигурност“ включва в себе си комплексните взаимозависимости и взаимовръзки, породени от политически, икономически, социални, културни и екологични процеси, явили се като продукт на съвременния модел на глобализация. Според резолюция 66/290 на ООН, „протаканите се кризи и насилствени конфликти, природните бедствия, постоянната бедност, епидемиите и икономическият спад налагат трудности и подбиват перспективите за мир, стабилност и устойчиво развитие. Такива кризи са сложни и водят до множество форми на човешка несигурност“ (UN, 2012). В този смисъл, човешката сигурност е определена като смес от отговори, които са „ориентирани към хората, всеобхватни, специфични за контекста и ориентирани към превенция, които засилват защитата и овластяването на всички хора“ (UN, 2012, 2016). Според Капарини, „Към края на 2016 г., над 65 милиона души са били принудени да напуснат домовете си поради конфликт, (тероризъм), насилие, репресии или природни бедствия - най-високото ниво, регистрирано след Втората световна война“ (Caparini, 2018, стр.1).

В същото време, се сблъскваме с парадоксалната липса на образование за мир и цялостна култура на мира, докато наблюдаваме глобалната експанзия на културата на това, което Келнер дефинира като „медиян спектакъл“ и „техно-капитализъм“, които се превръщат в основа на „начина на живот“ и формите на детска и младежка социализация (Kellner, 2002) с културна основа и оправдание на агресията и „справедливата война“ в името на „демократията“ (Kustermans, J., Sauer, T., Lootens D., & Segaert, B, 2019).

Гореспоменатите до тук фактори водят до многоизмерни и неуправляеми разриви, чийто резултат неизбежно са големите бежанските вълни и кризи, които сами по себе си налагат нуждата от ре-концептуализацията на конфликта в културна, антропологична,

технологична и епистемологична перспектива. Именно тази нужда от реконцептуализацията на конфликта в 21 век е сред основните ни основания да се спрем на темата за СИППК в местни общности.

Преосмислянето на изследванията за мира и конфликтите от интердисциплинарна гледна точка, само за последните 5 г. доведе до публикуването на над 40 основополагащи издания от поредицата на Macmillan “*Rethinking Peace and Conflict Studies*”, посветени на изследването и насърчаването на процесите на помирение и изграждането на мир, сред които възможностите за създаването на „неядрен мир“ чрез преосмисляне на интригуващо важния принос на изкуствата и творчеството за превенцията на конфликти и процесите на помирение (Mitchell, J., Vincett, G., Hawksley, T., & Culbertson, H, 2020). Едни от основните трудове в тази насока, *Acting Together: Performance and the Creative Transformation of Conflict* (2012) в два тома, и *Peacebuilding and the Arts* (2020) подчертават ролята на театъра, танците и пърформанси, визуалните изкуства, документалните филми и киното, както и литературата като социално иновативни подходи за превенция на конфликти (СИППК) и широко приложими и уникално ефективни средства за помирение. Можем да обединим тези артистични подходи в концепцията *изкуства за социална промяна* или *изкуства за мир*, които често са били прилагани в различни социални и културни контексти по света като инструменти за комуникация и межкултурен диалог и сътрудничество, и по този начин често са проправяли път към изграждането и поддържането на мира чрез генерирането на социален капитал в местните общности.

С настоящия труд, ние целим да допълним изследванията в тази насока, чрез един нов интердисциплинарен подход, който от една страна проследява по иновативен начин недостатъчно изследваните причини, еволюцията и перспективите на съвременните конфликти, а от друга анализира уникалните страни и ползи от СИППК и тяхното приложение в местните общности.

1.2. Предмет и обект на изследването

Обект на нашето изследване са подходите за превенция на конфликти. Предметът на изследването са СИППК в местни общности. Ще проследим причините и контекста на техния произход, тяхната история, приложение и ефективност, твърдейки, че техният потенциал в днешния глобализиран, мултикултурен и взаимосвързан свят е ключова част от изследванията за мира и превенцията на конфликти, която ще бъде все по-изследвана и прилагана в бъдеще. Казусът, върху който се фокусира дисертацията е Мрежа Хлебни Къщи и нейните методи, специфични характеристики, практики и опит в работата с различни уязвими и опресирани групи на 5 континента.

1.3. Цел и задачи на изследването

Целта на тази дисертация е да отговори на въпроса “Как социално иновативните подходи могат да допринесат за процесите на предотвратяване на конфликти?” Според UNDP (2016), “социално-иновативните подходи са такива, които впрягат иновацията в

обществена полза и за постигане на публични блага. Социалните иновации са нови, ръководени от конкретни практики и недостатъчно теоретизирани”. Ние предлагаме следните изследователски задачи като необходими действия и стъпки, които ни помагат да постигнем нашата цел:

1. Изследване на историческия контекст и теоретичните аспекти на предотвратяването на конфликти;
2. Разглеждане на по-дълбоките и древни основи на СИППК;
3. Преглед на нео-либералната теория на Златните Арки и превенцията на конфликти (Golden Arches Theory of Conflict Prevention) и нейните реални последици – глобалната експанзия на общностните конфликти и социалните конфликти, които по един или друг начин са свързани или породени от експлоатацията или разрушението на околната среда, известни под концепцията *environmental conflicts*;
4. Анализирание на отличителните характеристики на СИППК в сравнение с класическите подходи, и идентифициране на това, което ги прави иновативни;
5. Проучване на това какви са спецификите на местните общности като област на приложение на СИППК;
6. Анализирание по какъв начин и до каква степен СИППК са ефективни на общностно ниво и как те генерират социален капитал;
7. Идентифициране на границите и ограниченията на приложението на СИППК: както техния обхват така и новите контексти, където могат да бъдат прилагани и новите конфликти, които могат да адресират.

1.4. Изследователски хипотези

За да постигнем нашата изследователска цел, ние ще формулираме и изследваме следните изследователски хипотези:

1. Поради културната и икономическа глобализация обществата стават все по-интеркултурни и разделени, което създава предпоставки за нови между-културни и социално-икономически конфликти в местните общности.

2. Социалната иновация в превенцията на конфликти се състои в преминаване от работа на международно и национално ниво към местно ниво, от използването на top-down подходи към общностни, партисипативни подходи, дефинирани от нуждите и с участието на местната общност.

3. Социално иновативните подходи към конфликтите се явяват като средства за участническа, постоянна и дългосрочна превенция, а не като краткосрочни или ad hoc интервенции.

4. СИППК са ефективни, тъй като образуват за една дълбока *култура на мира* чрез генерирането на *социален капитал* и *общностно-творчески капитал (community-creative capital)* в местните общности.

1.5. Изследователски методи и литература

За постигане на целите на дисертацията ще използваме следните методи: проучване на казуси, събиране и анализ на данни, преки и непреки наблюдения, дълбочинни интервюта, етнографски методи с наблюдение на участниците (participant observation), участническо изследване в хода на действието (participatory action research), етическо изследване, методи от областта на футурологията (сценарии, прогнозиране, backcasting) и др.

Използваната в това изследване литература е интердисциплинарна и идва от областите на политологията, социологията, антропологията, изследвания на мира и конфликтите, научни изследвания и технологично развитие, изкуствата за социална промяна, футурологията, и други.

През целия процес на изследването ще бъдат използвани събиране на данни и анализ на данни, преки и косвени наблюдения, дълбочинни интервюта и изследване в хода на действието. Проучването на казусите ще бъде приложено като метод и като изследователска стратегия. Ще разгледаме, от една страна, най-често срещаните случаи, а от друга, най-ярките и най-различните казуси. Етнографските методи и наблюдението на участниците на терен ще ни позволят по-добре да изследваме фините аспекти на динамиката в човешките взаимоотношения и как различните артистични методи използвани в СИППК могат да варират и да имат различно значение, приложение и ефективност в различни социални и културни контексти и периоди от време. По този начин могат да се разгледат и преосмислят взаимодействията, езикът и унаследените социални и културни традиции на местно ниво и потенциалът те да бъдат преодоляни – когато водят до конфликти – чрез СИППК и изграждане на общности.

2. СРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е структуриран по следния начин и със следната номерация.

ВЪВЕДЕНИЕ 5

- Значение и уместност на темата на изследването 5
- Предмет на изследването и обект на изследването 12
- Цел на изследването и изследователски въпроси 12
- Изследователски хипотези 12
- Методи за изследване и литература 13
- Структура на изследването 15

ГЛАВА I. ПРЕВЕНЦИЯТА НА КОНФЛИКТИ: ТЕОРЕТИЧНИ И КОНЦЕПТУАЛНИ ПЕРСПЕКТИВИ 19

I-1. Исторически план и теоретични аспекти на превенцията на конфликти 19

- Лигата на Нациите и Организацията на Обединените Нации като институции за изграждане на мира 21
- Организацията на Обединените Нации и предотвратяването на конфликти 22
- Концепцията за превантивна дипломатия 23
- Подходите на ООН за превенция на конфликти 25

- Йохан Галтунг и произходът на съвременните изследвания за мира и конфликтите 27
- Древните корени на социалните иновации в превенцията на конфликти и изграждането на мир 28

I-2. Социалните иновации в превенцията на конфликти 30

- Теорията на Златните арки за превенцията на конфликти и глобалната експанзия на общностните и екологични конфликти 30
- Отличителни характеристики на СИППК
- Специфики и ефективност на прилагането на СИППК на общностно ниво 36
- Граници и ограничения на СИППК 40

I-3. Преосмисляне на мира и конфликта в една пост-човешка перспектива. Опасностите на пост-човешкия капитализъм и неговата „не-жива култура“, „не-жив човек“ и „не-жив живот“ 42

- Стари теории и нови прозрения: Карл Маркс, Луис Мъмфорд и Херберт Маркузе 42
- Какво е „пост-човешкият капитализъм“? 53
- Технологичен растеж и концепциите за „не-жива култура“, „не-живо човешко същество“ и „не-жив живот“ 57
- „Не-живото действие“ и „Не-живия живот“ – изграждане на „не-живата икономика“ на пост-човешкия капитализъм 61

ГЛАВА II. СОЦИАЛНО ИНОВАТИВНИ МЕТОДИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА КОНФЛИКТИ 70

- „Педагогиката на потиснатите“ на Паоло Фрейре 71
- Движението за Екопедагогика или „Педагогика на Земята“ 75
- „Театърът на потиснатите“ на Аугусто Боал и подходът на психодрамата на Якоб Морено 87
- „Театърът на трохите“: надграждане върху „Театъра на потиснатите“ и смехотерапията на Пач Адамс 96
- Ограниченията на „Педагогиката на потиснатите“, Екопедагогиката, „Театъра на потиснатите“ и „Театъра на трохите“ 118

ГЛАВА III. ИЗСЛЕДВАНЕ НА КАЗУСИТЕ НА МРЕЖА ХЛЕБНИ КЪЩИ 122

- „Хляб на мира“ (Peace Bread) и „Фурни на мира“: изследване на програмата на Мрежа Хлебни Къщи за интеграция на бежанци 126
- „Солидарен хляб“: програма за бездомни, хора с ниски доходи и уязвими групи 134
- Примерни казуси на работата на Мрежа Хлебни Къщи в гето общности в Харлем и Трентън (САЩ) и бедните предградия на Южна Африка 157
- „Хляб и Свобода“ (Freedom Bread): програмата на Мрежа Хлебни Къщи за реинтеграция на (бивши) затворници 161
- Резюме: модел на Хлебната терапия 163
- Основни принципи на Хлебната терапия 169
- Послеслов и ограничения 176

ЗАКЛЮЧЕНИЕ 179

АНЕКС 183

ПРИЛОЖЕНИЕ А, глава 2 183

ПРИЛОЖЕНИЕ Б, Глава 2 187

ДОПЪЛНЕНИЕ А. Интервюта с „посланиците на мира“ на Мрежа Хлебни Къщи 191

ПРИЛОЖЕНИЕ.А.1 „Да направим Америка отново приобщаваща чрез общностното месене на хляб!“: Опитът на посланика на Мрежа Хлебни Къщи, Морган Джоунс, стипендиант на „Фулбрайт“ и стажант в Софийската Хлебна къща, 2019 г., прилайки методите в САЩ, 206

ПРИЛОЖЕНИЕ Б, Глава 3 207

ПРИЛОЖЕНИЕ С, Глава 3 210

ПРИЛОЖЕНИЕ Ж, Глава 3 214

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА 216-230

3. КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въведение

Във въведението към дисертацията се анализира историята, значението и уместността на темата на изследването. Дефинират се предмет на изследването и обект на изследването, както и целта на изследването и изследователски въпроси. Изложени са изследователските хипотези с обзор на методите и областите, от които идва литературата ползвана в изследването. Накратко е представен и порядъкът на изследването.

3.1. Глава първа. Превенцията на конфликти: теоретични и концептуални перспективи

В първа глава на дисертационния труд целим да представим различните исторически, теоретични и концептуални рамки и перспективи на превенцията на конфликти. В нея анализираме социалните иновации и тяхното приложение в превенцията на конфликти, така както и промяната на същността на самите конфликти и появата на нови тип конфликти и техните специфики.

В първата част на първа глава, разглеждаме произведенията на изтъкнати политически теоретици, които са търсили дълбоките и системни причини за появата на войната и мира. Започваме тази глава като обръщаме дължимото внимание на основополагащите трудове на Жан-Жак Русо и неговите аргументи, че „официалните договори и споразумения обвързват слабите към силните, но никога силните към слабите“. Въпреки че Русо не е посветил отделна книга специално върху темата на мира и войната, темата за мира присъства във всичките му творби и винаги е обвързвана с понятието за справедливост. В своите трудове, Русо търси обществен ред и такава форма на социална организация, които биха могли да бъдат справедливи и следователно биха могли да доведат до установяването на един справедлив мир. Той често пише, че предпочита свободата, смесена с опасност, а не мира в робство. Освен критик на несправедливия мир, Русо е скептичен и към макро-структурните решения, като например представения в труда на Сен Пиер „Траен мир чрез Федерацията на Европа“ (1782), по отношение на който Русо твърди, че Лигата на Европа е структура, от която би трябвало да се страхувате повече от колкото да я желаем.

От теорията за „обществения договор“ на Русо, преминаваме нашия анализ към Имануел Кант, който 30 години по-късно публикува един от основополагащите трудове за теорията на мира, а именно „Към вечния мир“. Още тогава, 1795г., Кант подчертава глобалната взаимосвързаност на култури, икономики и хора и лансира идеята за световно гражданство и международни граждански конституции. Той очертава няколко необходими макро-условия за постигането на мир, свързани с организацията на отношенията между нации, армии и независими държави.

Произведенията на Кант са основополагащи за създаването на “Обществото на народите“ (ОН) (1920-1945), което в последствие е заменено от Организацията на Обединените Нации (ООН) (1945-) като институции, създадени с цел създаване и поддържане на мир между народите по света. В глава I правим накратко преглед на историята на ООН и подходите на ООН за предотвратяване на конфликти, като концепцията за „превантивна дипломация“, разработена от първия генерален секретар

на ООН Даг Хамаршьолд. След като разглеждаме случая Хамаршьолд, анализираме теорията и практиката за превенция на конфликти и обособяването на, най-общо, три вида превенция: директна, оперативна или лека превенция; структурна или дълбока превенция; и системна превенция.

Появата на изследванията за мира и конфликтите през 60-те години на 20 век представлява един нов етап от развитието на теориите за превенция на конфликти. Самите изследвания за мира и конфликтите са свързани с Йохан Галтунг и неговата основополагаща концепция за различните видове насилие, известна като „триъгълника на насилието“. За Галтунг, най-добрият начин да определим мира е като определим неговата противоположност, а именно насилието. Така той разграничава следните 3 вида насилие: „пряко насилие“ (което е и персонално); „структурно насилие“ (наричано още „социална несправедливост“, и „културно насилие“. Особено интересна е дефиницията на Галтунг за културното насилие. Под „културно насилие“ разбираме „онези аспекти на културата, символната сфера на нашето съществуване, представени от религия и идеология, език и изкуство, емпирична наука и формална наука (логика, математика), които могат да бъдат използвани за оправдаване или легитимиране на прякото или структурно насилие“ (Galtung, 1990, стр. 291).

Втората част на първа глава е посветена на социалните иновации в превенцията на конфликти. Започваме тази част като проследяваме историята и древните философски основи на социалните иновации в превенцията на конфликти и изграждане на мира. Тук формираме и идеята, че това, което днес се дефинира като социални иновации е съществувало още в древността. Християнството например, с учението да прощаваме не 7 пъти, а „70 пъти по 7“, и да не отвръщаме на злото със зло, а да обичаме враговете си, представлява най-голямата и не-логична за времето си от човешка и светска гледна точка философия и практика. До тази идея достига не само авторът на „Война и Мир“, Толстой, но и самият Галтунг в един от своите най-скорошни трудове, а именно „Глобализацията Бог: религия, духовност и мир“ (Galtung & MacQueen, 2008), в която изследва как различните духовни учения, Християнство, Будизъм, Даоизъм, Конфуцианство и др. представляват основа за мир.

След като разглеждаме темата за социалните иновации в превенцията на конфликти в една историческа светлина, започваме да изследваме отличителните характеристики на новите поколения глобализирани конфликти, които често са межкултурни конфликти на общностно ниво и конфликти, предизвикани от „войни за ресурси“. Тук разглеждаме нео-либералната теория на Златните Арки и превенцията на конфликти на Фрийдман (Friedman, 2005) и нейните пагубни последици – глобалната експанзия на социалното неравенство и общностните конфликти, които по един или друг начин са свързани или породени от експлоатацията или разрушението на околната среда (*environmental conflicts*). За да анализираме този тип конфликти отделяме внимание на труда на Доналд Нонини „Глобалната идея за Общите Блага“, в който много добре са изложени причините и същността на новото поколение общностни конфликти. Той намира тези причини във факта, че „През последните три десетилетия корпорациите, обединени с учените и университети, националните и регионални правителства и международни финансови институции на Севера, чрез различни механизми, свързани с неолибералната глобализация (международни договори, съдебни трибунали, структурни

политики за приспособяване и др.), действията, за да лишат голяма част от световното население от техните общи блага и ресурси и да ги употребят за правене на печалба... Въпросът за тези, които са лишени от собственост, обаче, е въпрос за оцеляването им...“ (Nonini, 2007, стр.2).

За да може да дефинираме социалните иновации в превенцията на конфликти и техните основни характеристики, пристъпваме към анализ на характеристиките на съвременния тип конфликти, които често биват: протакани във времето и поддържани чрез външна намеса и външна подкрепа, която често се осъществява чрез транснационални престъпни мрежи и може да приеме различни форми на „гражданска война“ или „хибридна война“, чиято цел е да срине икономиката, образованието и културата. Друга основна характеристика на новите конфликти е, че те са обусловени от природни бедствия и глобални екологични кризи, причинени от безотговорността на мултинационалните корпорации и засягащи най-бедните общности (Kahn, 2010). Тук подчертаваме, че в много отношения „деградацията на околната среда е резултат от фундаментални социо-културни, политически и икономически неравенства“ (Kahn, 2010, WCED, 1987) и следователно деградацията на околната среда не може да бъде „изкуствено отделена от тяхното изследване (Weidner, 1976, стр. 23). Така стигаме до извода за взаимовръзката между това, което Фрейре дефинира като „опресиране на околната среда чрез опресиране на хората, и опресиране на хората чрез опресиране на околната среда“.

В тази ситуация можем да видим неотложната нужда от създаване на нови подходи за превенция на конфликти, които не само не са антропоцентрични, но и се основават както на гарантирането на човешката сигурност, така и на гарантирането на сигурността на планетата Земята. „Човешката сигурност“, като концепция която допълва и до определена степен заменя концепцията за „националната сигурност“, за първи път се оформя в Доклада на ООН за човешкото развитие от 1994 г. Определението за човешка сигурност включва: Икономическа сигурност, Продоволствена сигурност, Здравна сигурност, Екологична сигурност, Лична сигурност, Общностна сигурност (запазване на традициите, малцинствените етнически групи, традиционните екологични познания и др.), и Политическа сигурност. В момента има няколко академични списания, посветени на „човешката сигурност“, които изследват новите многоизмерни заплахи, пред които е изправено човечеството.

След като разгледахме спецификите на съвременния тип конфликти, може да пристъпим към анализа на отличителните характеристики на СИППК в местни общности. След Студената война сме свидетели, от една страна, на кризата на макро-подходите към превенцията на конфликти като поддържането на мира (peacekeeping), пряката и оперативна превенция и неспособността на международни организации и правителства ефективно да предотвратяват или дори смекчат конфликти (геноцидите в Руанда и бившата Югославия са само част от шокиращите примери), а от друга страна виждаме необходимостта от прилагането на нови методи за дълбока и систематична превенция.

Както Cramer, Goodhand & Morris (2016, стр. ii) отбелязват в окончателния доклад за „Бърза оценка на превенцията на конфликти“, „няма качествени доказателства, че интервенциите за справедливост и помирението са ефективни за СИППК ване или

смекчаване на въоръжено насилие“. Авторите твърдят, че стандартните подходи за превенция на конфликти, които са стандартизирани и отгоре-надолу, не са взели предвид местните културни и социални специфики и това е основната причина да не постигнат целите си. В дисертацията ние твърдим, че има няколко основни характеристики, които правят подходите за предотвратяване на конфликти иновативни и първата от тях се отнася до нивото на действие, обхвата и времевата рамка на превенцията:

1. Социалните иновации в превенцията на конфликти се състоят в преместване акцента на процеса на превенцията, от макро-ниво към общностно ниво;

2. Те се появяват като средства за участническа, продължителна и с дългосрочни последици превенция, за разлика от стандартната превенция, която често бива ad hoc и представлява необмислени и краткосрочни интервенции;

3. СИППК представляват вид дълбока и систематична превенция, която адресира основните причини за конфликта, а не само неговите последици. В този смисъл техният обхват включва и екологични конфликти и климатични промени.

Така ние приехме следната работна характеристика: СИППК са *участнически, водещи до трансформация и овластяване на местните общности. Те са отворени и мултидисциплинарни, а не затворени и монополизирани, когато става дума за генерирането, споделянето и притежанието на познанието и know-how. Те са пригодени и приложими към местните нужди и обстоятелства и се реализират преди словесния или физически изблик на конфликта и представляват един непрекъснат процес с дългосрочни последици. Тяхната цел е да се справят с основните причини за конфликтите на културно и чисто човешко ниво, те променят ежедневно отношение на хората чрез генерирането на социален капитал и изграждането на една дълбока културата на мира.*

В сравнение с мейнстрийм иновациите, „социалните иновации“ са „движени от допълнителен мотив, който е социална мисия, и стойността, която те създават, е непременно споделена стойност, едновременно в икономически и социален смисъл“ (ЕС, 2013). Източникът на СИППК рядко са „top-down“ инициативи или дейности ръководени от експерти. Когато анализираме някои от подходите в следващите глави ще видим, че в повечето случаи източникът на тези подходи са социални движения.

СИППК приемат хората, засегнати от конфликта, като ключови партньори, които не само имат право, но и е наложително да участват в решенията, които касаят техния живот и тяхното физическо, психическо и културно оцеляване. Те се стремят да разпознаят силните и слабите страни на общността и да я накарат да функционира ефективно чрез различни инструменти на участническо овластяване. Ние анализираме спецификата на тяхното приложение на местно ниво чрез концепцията за „социален капитал“ и нейната еволюция.

Във втора част на втора глава, анализираме концепцията за социален капитал в контекста на превенцията на конфликти и в рамките на три от основните му теоретици, а именно американските политолози Робърт Пътнам и Франсис Фукуяма и френския философ и социолог Пиер Бурдийо.

За Робърт Пътнам (1993) социалният капитал се състои от хоризонтални мрежи и норми на гражданска ангажираност. Хоризонталните връзки, които съставят социалния капитал, са основата за изграждане на общности, функциониращи със социална кохезия.

Социално-културният капитал създава условията за това, което Пътнам определя като „спонтанно сътрудничество“, една ключова предпоставка за функционирането на демокрацията. Разглеждайки трудовете на Пътнам, сред които и “ Да играеш боулинг сам: колапсът и възраждането на американската общност“ (2000), ние поставяме въпроса: „Представяват ли взаимодействията в социалните медии нова форма на социален капитал и биха ли могли да бъдат полезни при справяне с предотвратяването на конфликти или по-скоро могат лесно да бъдат манипулирани за създаване на конфликти?“

Анализирайки изследванията в тази област, неизменно стигаме до един от най-цитираните и известни трудове, а именно, трудът на професора от Харвард, Шошона Зубоф, озаглавен „Епохата на надзорния капитализъм: Борбата за човешкото бъдеще на новата граница на силата“ (*The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*). Според Zuboff (2019) територията, която надзорният капитализъм превзема като пазарно пространство, са личните човешки преживявания:

„Личните човешки преживявания са завзети от пазара (чрез социалните мрежи) за да се продават и купуват като поведенчески данни и по-конкретно начинът, по който това работи, е, че нашите преживявания са трансформирани от тези, които ги анализират в поведенчески данни. Този пазар търгува с моделиране на нашето бъдещо поведение. Наричам го пазар на поведенчески бъдеща ... Нашите бъдеща се купуват и продават на един нов вид поведенчески пазар“ (Zuboff, 2019).

Използвайки теорията за социалния капитал на френския философ и социолог Пиер Бурдийо, ние твърдим, че на практика социалните мрежи в момента се трансформират в икономически субекти, чиято цел е преобразуването на капитала: превръщане на културния и социален капитал в икономически капитал, който е неравномерно разпределен и увеличава социално-икономическите неравенства, от една страна, и концентрацията на власт от друга страна. В същото време социалните мрежи могат да бъдат използвани като източник на „негативен социален капитал“ или социален капитал, който може да бъде използван целенасочено в разрушителна посока.

В своя труд „Социален капитал и гражданско общество“, Фукуяма изследва именно подобни интересни аспекти на социалния капитал. Той разглежда социалния капитал като гражданско общество и в анализа на негативния социален капитал твърди, че както Ку-клукс-кланът, така и мафията постигат кооперативни цели въз основа на споделени норми и следователно на генериран социален капитал, но те също произвеждат изобилие от негативни последици за обществото (Фукуяма 1999, стр. 4).

Една от най-подходящите концепции, чрез която може да се анализират социалните иновации в превенцията на конфликти е тази на „общностно-творчески капитал“ (community creative capital), развита от Savova (2007). Според нея, общностните изкуства, които ангажират различни поколения и социални класи посредством образователните институции, гражданските организации и читалища могат да формират един нов тип капитал, който се превръща в общностна основа за социални иновации.

„Общностно-творческият капитал“ представлява специфичен тип динамика на свързване, която се произвежда от творчески дейности на местно ниво. Общностно-творческият капитал дефинира широк спектър от социални отношения и форми на сътрудничество, предавани чрез изкуствата на общността, като нов, творчески микс от

„социален капитал“ и „културен капитал“. Както авторката отбелязва: „Интригуващите ефекти на изкуствата и творчеството върху хората и общностите, изследвани при генерирането на общностно-творчески капитал, дават на тези две широко приети концепции за социални отношения („социален капитал“ и „културен капитал“) нови перспективи и важно разбиране на динамиката на човешкото поведение и социалната психология“ (Savova-Grigорова, 2016). По този начин генерирането на социален капитал - и по-точно „общностен творчески капитал“ - в СИППК се канализира от динамични процеси на предаване на знания, идеи, ценности, художествени и други умения за сътрудничество.

Завършваме втора част на тази глава като разглеждаме границите и ограниченията на СИППК в местни общности. Анализираме съществуването на конфликти, които са подклаждани и поддържани от Супер-силите, или „войни за ресурси“, при които превенцията на конфликта, превантивната дипломация или запазването на мира не са възможни, но може да се приложи само тип военна и стратегическа дипломация. В този случай, въпреки, че СИППК в местни общности не могат да бъдат използвани, те могат да бъдат успешно приложени като подходи за след-военно помирение, след като Супер-силите ангажирани в даден конфликт нямат повече интереси да поддържат конфликта и просто казано с игра на думи, „оставят хората на мира“.

В третата и последна част на първа глава, озаглавена „преосмисляне на мира и конфликта в една пост-човешка перспектива“ се опитваме да анализираме по един иновативен начин бъдещето на конфликта, използвайки комбинация от подходи от сферата на технологични изследвания и футурологията. Тук ние поставяме въпроса: „Реалистично ли е скоро да живеем в свят, в който войните и конфликтите не се водят и решават от хора, а от системи за изкуствен интелект, дроне и роботи? И същевременно реалистично ли беше преди 50 години да си представим, че ще използваме смартфони и всички видове високотехнологични приспособления и че светът ще бъде задръстен от автомобили и небостъргачи?“

Завършвайки тази първа глава, се опитваме да предложим един иновативен принос в областта на изследванията на мира и конфликтите. В първата част разглеждаме основни аспекти от теорията за конфликтите на К.Маркс, Л.Мъмфорд, Х. Маркузе и У. Бек. Всеки един от тези автори изследва технологичното развитие и неговите последици върху организацията на обществото и икономиката, както и новите форми на контрол и конфликт, които се основават на управлението на човешката консумация (потребление) и превръщането на технологичните системи в система на социални отношения.

Във втората част, използвайки компилация от методите, характерни за футурологията, а именно, сценариите, форкастингът и методът на „backcasting“, създаваме дистопичните концепции за пост-човешкия капитализъм и неговата „не-жива култура“, „не-жив човек“ и „не-жив живот“. Тези концепции ни помогнат да дефинираме и предположим докъде могат да стигнат новите размери на конфликта в 21 век и да разберем по-добре приноса на СИППК, как човешкото творчество и изкуствата на общностно ниво могат да се превърнат в критичен инструмент за предотвратяване на това дистопично бъдеще и за запазването на човешкото в човека.

3.2. Глава втора. Социално иновативните методи за превенция на конфликти

Глава втора от дисертационния труд е посветена на социално иновативните методи за превенция на конфликти. Тук ние анализираме различни СИППК, основани на нов вид формално и неформално образование и различни форми на социално-ангажирани изкуства и творчески техники, промотирани чрез образователни и общностни културни институции. Инструментите за социална промяна и мир, които ще разгледаме, включват прогресивни педагогически (във формалното и неформалното образование), театър и психодрама, и общностно месене на хляб като съ-творчески инструменти за диалог, прошка и сътрудничество. Като такива, ние сме разгледали, „Педагогиката на потиснатите“ на Фрейре, движението за екопедагогика или „педагогика на Земята“, „Театърът на потиснатите“ на Аугусто Боал и „Театърът на трохите“ на Мрежа Хлебни Къщи.

3.2.1. „Педагогика на потиснатите“ на Паоло Фрейре

В своя основен труд, „Педагогика на потиснатите“, Фрейре анализира и изследва как антагонизмът между „подтиснати“ и „потисници“ в човешката история може да бъде преодолян и как „потиснатите“ могат да освободят себе си и своите „потисници“ именно чрез образование. Образование, което пресъздава и коригира света и се разглежда като „акт на любов, културно действие за свобода и практика на свободата“ (Freire, 1970, 1970a, 1976). Въпреки че Фрейре използва като теоретична основа част от анализите на Маркс, неговата работа е дълбок израз на чисто християнския мироглед. Самият Фрейре никога не изоставя своята християнска вяра, и казва: „Останах с Маркс в светското, търсейки Христос в трансценденалността“. Фрейре теоретизира „дълбоката любов към света и към хората“ като основна мотивационна сила за промяна. „Ако аз не обичам света - ако аз не обичам живота - ако аз не обичам хората“ - пита Фрейре, какво мога да направя сам? По този начин голямата хуманистична и историческа задача на потиснатите е да освободят себе си и своите потисници, а не да се превърнат в нови потисници.

Фрейре теоретизира преосмислянето на образованието като една нова хуманна организационна сила, като начин за създаване на ново екологично, устойчиво и социално бъдеще, основано на мира. Той започна с разкриването на същността на „нормалното образование“ като „банков модел на образование“, където учащите съществуват просто като депозити, които трябва да бъдат запълнени, а учителят е вложител. „В банковата концепция за образование знанието е дар, дарен от онези, които се смятат за знаещи към онези, за които те смятат, че не знаят нищо. Вместо да общува, учителят издава комюникета и прави депозити, които учениците търпеливо получават, запаметяват и повтарят. Това е „банковата“ концепция за образование, при която обхватът на действие, разрешен на учащите, се простира само до получаване, запълване и съхраняване на депозитите“ (Freire, 1970). Според Фрейре банковата концепция за образование е създадена и служи да накара хората да приемат и възпроизвеждат често несправедливи социални условия и различни системи на доминация в техния всекидневен живот, култура и общество.

Противно на банковата концепция за образование, Фрейре предлага метода на образованието, което поставя проблеми (problem-posing education) и се основава на диалог. Учебната програма тук не трябва да се налага на учащите, а се създава заедно от учащи и учители и трябва да отразява и разглежда проблемите на тяхната общност, общество и свят. Методът на Фрейре има за цел да създаде т.нар. „диалогичен човек“, това е същността на образованието като „практика на любов и свобода“.

Този възглед за образованието, по думите на Фрейре, започва с убеждението, че то не може да представи собствена програма, а трябва да я търси диалогично с хората. Диалогичният характер на образованието като „практика на свободата“ не започва, когато „учителят-учащ“ се среща с „учащите-учители“ в стандартна педагогическа ситуация на едностранно предаване на знания, а по-скоро когато първият запита себе си за какво ще води диалог с втория. И загрижеността за съдържанието на диалога наистина е загриженост за програмното съдържание и учебната програма на образованието. Изследвайки липсата на диалог, Фрейре отбелязва, че „докато се опитваме да анализираме диалога като човешко явление, ние откриваме нещо, което е същността на самия диалог: думата. Но думата е нещо повече от инструмент, който прави диалога възможен... В думата откриваме две измерения, отражение и действие”. Авторът е напълно наясно, че не съществува учебна програма или разпоредби, които сами по себе си да могат да създадат диалог или да превърнат образованието в справедлив и хуманен процес. Можем да създадем най-изчерпателните учебни програми и разпоредби и да регулираме всички аспекти на учебния процес, но в Хегелианска перспектива можем да кажем, че ако духът липсва, нищо няма да успее. Този Дух е това, което Фрейре определя като дълбока любов. „Диалогът, обаче, не може да съществува в отсъствието на дълбока любов към света и хората. Любовта е едновременно основата на диалога и самия диалог. Ако аз не обичам света - ако не обичам живота - ако не обичам хората - не мога да вляза в диалог”(Freire, 2000).

От гледна точка на педагогиката на освобождението, образователната дейност започва от дискусии по социални и политически въпроси и действия върху непосредствената социална реалност, такава каквато е тя. Така образователният процес започва с обсъждането и анализирането на възникващите социални проблеми в различни общности, тяхното разбиране и определяне на техните причини, а в негова цел се превръща организирането на групи за действия, способни да трансформират социалната и политическата реалност. В този контекст учителят е активен координатор, който организира и работи съвместно с учащите (Brazil, 1997, стр. 30-31).

Според Gadotti (2000, стр. 101), може да се каже, че метода на Фрейре се състои от три диалектически момента, които са интердисциплинарно преплетени:

- Изследователска тема, която учащият и учителят търсят в универсалния речник на учащия и обществото, в което той живее;
- Тематизацията, чрез която те кодират и декодират тези въпроси, и търсят тяхната социална значимост в света, в който живеят;
- Проблематизация (поставяне на проблеми) и осъзнаване на реалността и предприемане на действия (conscientization), при които те се стремят да заменят общо-наложената концепция за света чрез критично възприемане на света и неговите конфликти, започвайки от трансформацията на контекста, в който живеят.

В този смисъл, чрез педагогиката на Фрейре, „детето или младежът и възрастният учат когато имат житейски проект, при който знанието придобива значение и смисъл за тях. Човек се учи чрез собственото си преобразяващо и трансформиращо света действие”(Gadotti, 2000, стр.102).

Според педагогиката, разработена от Фрейре, образователното действие цели да се изясни човешките и социални конфликти и да подпомогне и сплоти различните хора и групи да си взаимодействат и да предприемат действия за преодоляване на тези конфликти. Педагогиката на освобождението поставя опресията и нейните причините като обект на размисъл за потиснатите, което да доведе до тяхната ангажираност в борбата за тяхната свобода и освобождаването (чрез хуманизация) на техните потисници. Както завършва Фрейре, това е педагогика на участието, която да бъде постоянно градена и подобрявана, и която преодолява дихотомията учител-учащ (Freire, 1975)

Произведенията на Пауло Фрейре оказват огромно влияние върху процеса на демократизация на образованието в Северна и Южна Америка, Африка, Австралия и Западна Европа, като още през 1969 г. Фрейре е поканен като гост-професор в Харвардския университет и около един милион копия на Педагогика на потиснатите са продадени на различни езици. Педагогика на потиснатите, известна още като освободителната педагогика, е широко приета и прилагана като метод за ограмотяване на възрастни, учене през целия живот и образование за възрастни, укрепване на общностите и изграждане на гражданско общество. През 1991 г. в Сао Пауло е създаден първият институт „Пауло Фрейре“, който разширява и разпространява своите теории за образованието достъпно за всички чрез педагогика на освобождението. Институтът стартира проекти в много страни, а седалището му става Институтът „Пауло Фрейре“ в Калифорнийския университет в Лос Анджелис.

Произведенията на Фрейре са широко използвани в различни програми на ООН за образование, предотвратяване на конфликти и изграждане на мира като инструмент за осъзнаване на реалността и предприемане на действия (conscientization) за трансформация на конфликтите (UNDP, 2012, стр. 5). Организации на гражданското общество и социални движения в цял свят възприемат методите на педагогиката на освобождението като своя стратегия и практика, а Институтът „Пауло Фрейре“ е един от организаторите на Световния Социален Форум. Във всички тези контексти целта на методите на Фрейре остава да се създаде критично съзнание, което преодолява културата на мълчанието, която сама по себе си е структурна основа на социалните несправедливости и репресията, които прерастат в открити конфликти.

3.2.2. Движението за Екопедагогия или “Earth’s Pedagogy”

Преди смъртта си Фрейре работи по книга върху Екопедагогиката: педагогика, която пресъздава педагогиката на потиснатите, като включва в анализа Земята и начините, по които глобалната капиталистическа икономика я разрушава. В този смисъл Екопедагогиката може да се дефинира като произтичаща от реалните проблеми, противоречия, конфликти, както и ценностите и нещата, които сплотяват в живота на местните общности. Тя се появява като многоизмерен и планетарен проект, чийто корени

могат да бъдат открити в Глобалния Юг и Първата Среца на върха за Земята (First Earth Summit) в Рио де Жанейро, Бразилия през 1992 г.

Както пише Моасир Гадоти, Екопедагогиката представлява педагогическо, социално и политическо движение, учебен подход и интегрален проект за една нова цивилизация, която се организира около нова „парадигма за планетата Земя“, контрастираща с дълбоко антропоцентричната парадигма на мисъл, култура, образование, икономика, политика, начин на живот и стремежи за бъдещето, които западният човек и капиталистическата цивилизация се опитват да наложат като единствен, универсален и правилен модел на съществуване. Екопедагогиката представя цялостен нов начин за възприемане на живота и света, начин за изграждане на ново оптимистично бъдеще, основаващо се на сътрудничество вместо на конкуренция.

Екопедагогиката се възприема и като нова педагогика на правата, която обединява правата на човека с правата на Земята (Gadotti, 2005). На 22 април 2010 г., в Деня на Земята, е приета Универсалната Декларация за Правата на Майката Земя на Световната конференция за климатичните промени и правата на майката Земя, проведена в Кочабамба, Боливия¹. Екопедагогиката е обширна образователна и социално-екологична теория и практика, която е в постоянен процес на изграждане и усъвършенстване, защото се основава на правото на живот и свобода от потисниците на Земята – които същевременно я потискат чрез потискане на други човешки същества. Корените на Екопедагогиката може да се открият в трудовете на Фрейре „Педагогика на потиснатите“ (1968) и „Педагогика на възмущението“ (2000), където посмъртно е публикувано есе, разглеждащо планетата Земя като жив организъм, който е силно потиснат.

По-късно идеята за Екопедагогиката е поета от Моасир Гадоти, който посвещава голяма част от своето творчество на образованието за „един друг възможен свят“ (Gadotti, 2007, 2008a). Гадоти теоретизира Екопедагогиката като „Педагогика на Земята“ и я развива през призмата на латиноамериканската концепция за устойчиво развитие и традиционно екологично познание (traditional ecological knowledge/ТЕК), разглеждана по анти-хегемонен и анти-евроцентричен начин (Gadotti, 2002, 2008b, 2012). Институтът „Пауло Фрейре“, Бразилия, под ръководството на Гадоти, се превръща в един от големите центрове, разработващи разнородни Екопедагогически материали.

За първи път Екопедагогиката е представена като международен планетарен проект от Ричард Кан, който създава Международната Асоциация по Екопедагогика: академично тяло, което обединява повече от 40 изтъкнати учени, чиято цел е да разработят „контра-хегемонни форми на глобализация, антипод на капиталистическата глобализация на нео-империализма и милитаризма“. Екопедагогиката на Кан се ражда като „широко-обхватна педагогика за освобождението на потиснатите животни, природа и хора на земята“ (Kahn, 2008). Кан развива Екопедагогиката като социално движение, критическа педагогика и теория за екологична грамотност (Kahn, 2010, 2013). Основните му цели включват:

¹ Емблематичният избор на Кочабамба е свързан с факта, че новото хилядолетие започва с една голяма и жестока война за вода (1999-2000), в която, в крайна сметка, местните общности се мобилизират и изгонват със сила консорциума от западни компании, които под егидата на Световната Банка приватизират водата в града и лишават хората от достъп до вода.

- Създаване на възможности за разпространение на програми за екологична грамотност както в училищата, така и в обществото като цяло.
- Запълване на празнината, която съществува между учените и обществото по отношение на Екопедагогическите интереси и практики.
- Стимулиране на диалог и солидарност в академичния свят с цел адресиране на съществуващата „планетарна криза“.

Идеята за Екопедагогиката като проект за нова екологична и социална цивилизация за първи път се структурира в „Международния сборник по Екопедагогика за студенти, педагози и родители. Проект за нова Еко-устойчива цивилизация“, организиран и издаден от Григоров (2012). Той е разработен с участието на учени, политици, активисти, артисти, деца и студенти от цял свят. Наръчникът по Екопедагогика се основава на презумпцията, че се нуждаем от нова визия и проект за алтернативна, екологично устойчива цивилизация, която може да бъде създадена от деца и младежи като основни двигатели на промяната, разбира се с помощта на педагози и активисти. Сборникът показва как в контекста на многото различни науки - математика, история, икономика и т.н, Екопедагогиката се различава със своя цялостен нов вид научен подход, който търси как най-добре можем да създадем по-справедлива, по-екологична и мирна устойчива цивилизация.

Екопедагогиката има за цел да предостави на децата и учащите от всички възрасти знанията и компетенциите как критично да анализират и следователно да се справят с най-сериозните съвременни и бъдещи проблеми, сред които: неспиращите войни и общностни конфликти; унищожаването на природата (на въздуха, водата, храната, горите, животните и растенията); изменението на климата; фракинга (хидравлично разбиване) и гео-инженерството; изчерпването на озоновия слой; градския упадък; кризата на човешката комуникация; технологичната зависимост; защитата на децата, които използват Интернет; и много други. Екопедагогиката твърди, че през последните 20 години образователните системи и науки по целия свят не са успели да се справят с тези сериозни проблеми и че не можем да си позволим да продължим тази грешка. Тя идва в подходящия момент, за да запълни празнината, която съществува в сегашните образователни системи и учебни програми, тъй като се занимава в детайли с тревожните проблеми, срещу които човечеството се изправя.

Концепцията за Екопедагогиката на Григоров (2012) е допълнително вдъхновена от играта „Харта на Земята“ (Jogo da Carta da Terra,) създадена от Бразилския институт „Хармония на Земята“ (Instituto Harmonia na Terra) през 2011г. Това е първата кооперативна екопедагогическа игра, която представлява практически малък модел на нова екологична и кооперативна цивилизация, споделяща ценности различни от ценностите на капитализма базиран на конкуренция. Това е игра за нова планета, където всичко е възможно само чрез сътрудничество.

По думите на Улрих Бек , модерното общество и световното рисково общество, в което живеем днес, не само че не могат да се справят с екологичните и други глобални рискове, но „[...]тези проблеми дори не съществуват. Те се правят видими само от шума на контра-експертите и социалните движения” (Beck, 2009, 2009a). Така, Екопедагогиката функционира на ниво академия като мрежа от учени работещи върху алтернативи на глобализацията, които се опитват да разкрият проблемите, които се

генерират от консуматорското общество и неговата култура, която задушават възможността за развитието на глобална култура на мира. На ниво образование, екопедагогическите програми се прилагат като образование за мир - мир както между страни и култури, така и между хората и планетата Земя - във формални и неформални програми в детски градини, училища и университети, основно в Южна и Северна Америка. В Латиноамериканския контекст, Екопедагогиката се използва като платформа за „планетарно гражданство“ и педагогика за възрастните, която е съсредоточена върху трансформацията на ежедневието и начина на живот в глобалното потребителско общество (Gutierrez & Prado, 2000).

3.2.3. „Театърът на потиснатите“ на Аугусто Боал и подходът на психодрамата на Морено

Аугусто Боал, публикува за първи път „Театър на потиснатите“ през 1979 г. Той е разработен от него по-рано, през 50-те години, след пътувания в провинцията и в резултат на контакта му със социалното движение Sem Terra, както и под влиянието на Фрейре и Педагогиката на потиснатите. През 60-те години Аугусто Боал е директор на „Театър де Арена“ в Сао Пауло и има възможността да експериментира с този нов вид театър, който може да бъде средство за диалог и помирение между „потиснати“ и „потисници“ и допълнително да служи като средство за комуникация с местните племена и етнически малцинства.

В тази част на дисертацията се разглежда и начина, по който Боал е вдъхновен от работата на психотерапевта Якоб Морено (чийто баща е роден в България), основател на Психодрамата. Основна концепция в работата на Морено е „неограничения изблик на спонтанност“ като хората изразяват чрез влизане в роли – и смяна на ролите - своите вътрешни драми, които в процеса на изиграване, счита Морено, намаляват или напълно изчезват и се решават. В официалния театър, пише Морено, нито моментът, нито мястото са свободни. И двете са предопределени от контекста и формата - писмената пиеса и репетиционната постановка определят момента и го правят свободен” (Морено, 1946). В Театъра на потиснатите свободата идва именно от това, че почти всичко е импровизация с участието на публиката – и писмената пиеса и репетиционната постановка липсват или са гъвкави и променливи. Морено твърди, че именно *спонтанното взаимодействие* създава терапевтичен катарзис в участниците, чрез който те изразяват и решават лични проблеми, докато публиката също определя как драматичното преживяване е свързано с тях. Следователно драмата не имитира живота; тя разширява живота и индивидуалните действия. Хората търсят „възможността за решение на нерешени проблеми в една по-свободна, по-широка и по-гъвкава социална среда“ (Морено, 1945, стр. 15). Концепцията на Морено за *неограничената поява на спонтанност* и *спонтанното взаимодействие* ни дава възможност да анализираме не само ефективността на Театъра на потиснатите на Боал, но ни служи и за анализ на другите СИППК в местни общности.

Боал, подобно на Фрейре, започва работата си с тезата, че „целият театър е политически“ и като политически се използва от управляващата класа като оръжие за господство - вместо това, обаче, Боал призовава да използваме театъра като оръжие за освобождение (Boal, 1979, стр. .ix, x). Точно по това време Фрейре е директор на отдела

за култура в Университета на Ресифи и разработва и разширява своята образователна програма достъпна за всички чрез създаване на културни центрове в селските райони. През 1964 г. военният преврат в Бразилия дава допълнителен тласък за развитие на всички форми на т.н. освободително образование. „Образованието като практика на свобода“ е публикувано от Фрейре през 1967 г. и „Педагогика на потиснатите“ през 1968 г. В началото на 70-те години Боал разработва „Teatro Jornal“ като отговор на хегемонията на военната диктатура. Той разработва концепциите и методите на „Имидж Театъра“, „Невидимия театър“ и „Форум Театъра“, чийто цели са да представят и решават често скрити и цензурирани конфликти, проблеми и чувства чрез образи и смяна на роли.

Имидж Театърът включва поредица от физически упражнения и игри, предназначени да разкрият основни истини, мнения и наблюдения за обществото, културата, себе си и другия. Използвайки собствените си и чужди тела като „глина“, участниците създават „човешки скулптури“ – замразени изображения, които изразяват техния опит, чувства, идеи, конфликти, проблеми или мечти за бъдещето.

Форум Театърът представлява техника за решаване на проблеми, при която се представя примерна сцена на потисничество, което не е преодоляно. След това сцената се изиграва отново с поканената публика, която има възможността да спре действието, да замени персонажа, който смята, че е потиснат, борещ се, или му липсва сила, и да импровизира алтернативни решения. Тази структура е може би най-известната в „арсенала“ на Театъра на потиснатите и може да се използва за изследване на минали и настоящи ситуации или като „репетиция за бъдещето“.

Удар в главата или *Cop in the Head* е техника за диалог и промяна в общността, която се използва за преодоляване на *интернализираното потисничество* - интернализираните социални норми, вътрешните гласове, препятствия, страхове и др., които пречат на човек да живее пълноценно и свободно. Вместо да се фокусират върху външни потисници (символизирани от „ченгета“), тези техники изваждат на бял свят „ченгетата“ в главата на човек.

Rainbow of Desire е инструмент, който деконструира човешки истории, свързани с напрежение в отношенията – работодател/служител, родител/дете, колеги, двойки, приятели и др. С помощта на имидж театъра тук се идентифицират и съживяват различните емоции и движещи сили - страхове, желания и вътрешни конфликти, които се изживяват от един или двама герои. Процесът много бързо преминава от отделната история в изследване на груповия опит и пъстрата „дъга“ на това, което сме всички заедно.

Невидимият театър е театър, който се играе там където хората не очакват да го видят. Представя публичен пърформанс с конкретна тема, който се изпълнява в публични пространства (например градски площад, автобус и т.н.), с цел да се стимулира диалог с участието на местната общност, без хората да знаят, че е организиран. Традиционно се използва в контекст, където политическият климат възпрепятства организацията на отворен диалог по спорни въпроси.

Законодателният театър е комбинация от Театър на потиснатите и Форум театър. Той е подход, разработен от Боал, когато е избран за съветник в Рио де Женеиро, за да предлага закони, за създаването на които е използвал горните техники за събиране

на мнения директно от хората. Подобно на всички практики от Театъра на потиснатите, Законодателният театър се доверява на мъдростта на публиката и им предоставя възможност да изпробват идеите си на сцената, за да видят как биха могли да работят в реалния живот. Той обаче прави и една стъпка напред като осъществява пряка връзка между идеите, генерирани в театъра, и законодателния процес, който толкова отчаяно се нуждае от творчески подходи за решаване на проблеми и справедливост.

Боал успява да създаде всички тези театрални техники в резултат на богатите местни културни традиции, с които той си взаимодейства в Бразилия и Латинска Америка, както и дълбоките си теоретични изследвания. Основна концепция в театъра на Боал е „жокера“. Според Gökdağ (2014), „думата „жокер“ в съзнанието на Боал има същото значение като игралната карта „жокер“, карта, която има по-голяма подвижност от която и да е от другите карти в тестето. Подобно на картите, в театър на Боал жокерът играе различни роли в различен контекст и комбинации, включително режисьор, съдия и ръководител на сцената, персонаж, който може да играе различни роли, всички в едно и също изпълнение.“

От всички Латиноамерикански иновативни подходи, театърът на Боал е този, който е най-широко разпространен и използван по цял свят, за което разбира се допринася и фактът, че има изградена глобална структура от театри на национално, регионално и местно ниво. Понастоящем Театърът на потиснатите служи като инструмент за предотвратяване на конфликти и помирение след конфликти в много страни и контексти. Според UNDP (2012) „От раждането си преди почти 40 години, Театърът на потиснатите постепенно си проправи път през планетата и сега се практикува в близо 100 държави на всички континенти. По-важното е, че водена от Боал и все по-голям брой всеотдайни специалисти, методологията е обогатена, разширена и адаптирана, за да отговаря на различни културни контексти и на местните нужди.“ Тук трябва да отбележим, че има стотици театри на потиснатите по целия свят, като мрежата на Театър на потиснатите само в Индия е с повече от 40 000 членове и 30 театрални трупи.

3.2.4. „Театърът на трохите“: надграждане върху „Театъра на потиснатите“ и Смехотерапията на Пач Адамс

След като анализирахме Педагогиката на потиснатите, Екопедагогиката и Театъра на потиснатите, стигаме до „Театъра на трохите“ като основен метод на Мрежата Хлебни Къщи (МХК). Нейният създател и основател, д-р Надежда Савова, обикаля 78 страни като културен антрополог от Университета „Принстън“ с мисията да развива и популяризира създадените от нея методи за общностни месения като инструмент за развитие на общностите и изграждане на мир. През 2009 г. в гр. Икитос в перуанската Амазонка, Надежда Савова се среща с Пач Адамс по време на Международната конференция на Световната Здравна Организация на тема ролята на изкуствата за благосъстоянието и здравето на човека. Тази среща допълнително вдъхновява Савова да разработи метода и като терапевтичен инструмент в допълнение към неговата функция да генерира социален капитал в бедни и разделени общности.

Според доклада на Европейската Комисия относно изкуствата, насърчаващи между-културен диалог:

„Мрежа Хлебни Къщи е разработила различни иновативни методи за общностни месения смесени с разнообразни артистични форми, които са се доказали като нов вид арт терапия, наречена „Хлебна терапия“. Методите на Мрежа Хлебни Къщи за Хлебна терапия могат да бъдат използвани, за да помагат на хората да трансформират своите общности и да намерят решения на по-широки социални проблеми. Те позволяват на участниците да погледнат и разсъждават над проблемите през една различна перспектива, чрез забавните но също така и аналитични средства на театъра (с хлебни кукли) и разказването на истории. Хлебната терапия позволява на хора от всички възрасти и произходи да възприемат хляба не само като храна, но също и като инструмент за лекуване, образование и насърчаване на политическия диалог (ЕС, 2017, стр.71).

Президентът на глобалната Програма 21 за Култура, Катрин Кълън, която лично е посетила първата Хлебна къща в гр.Габрово, определя МХК като „културна, социална и иновативна инициатива за гражданско общество, основана на простия акт на печене на хляб, разпалващ между-културно сътрудничество“ (Cullen, 2014, стр. 1). МХК стартира като част от глобалната мрежа от национални мрежи на културни общностни центрове, наречена Международен Съвет на Самодейните Средища (МССС), обединяваща повече от 50 държави на 6 континента. МССС има за цел да съхрани и подпомогне развитието на общностните изкуства за социална промяна и опазването на местните културни традиции (нематериално културно наследство) (Савова, 2011, 2011а). МССС е основан през 2008г. от Савова докато работи като консултант към ЮНЕСКО в централата в Париж. Там, след като се среща с различни министри на културата, тя стига до заключението, че това, което липсва, е глобална организация за обединяване на всички несвързани национални асоциации на общностни културни центрове (сродни с българските читалища) по целия свят, посветени на непрофесионалните общностни изкуства, които спомагат за социална трансформация. МССС е признат на различни конференции на ЮНЕСКО, ООН, ЕС и трансконтинентални конференции като глобалната мрежа, която за първи път обединява и защитава визията за обединяване на общностните центрове за изкуства и техните мрежи по целия свят.

Към тази многообхватна визия и дейност на МССС на световно ниво, Савова добавя по-локално ориентирани методи около месенето на хляб, които тя разработва и оформя като програма на МССС наречена Мрежа Хлебни Къщи (МХК). От 2009г. насам методите на МХК са приложени в различни културни контексти в над 20 страни на 5 континента и включват: Хлебна терапия, Театър на трохите, Хляб на тъмно, 3С Метод за кариерното ориентиране, Кухненска музика, Хамбар на даровете (Granary of gifts), Бреадбилдинг, Хляб на Мира (Peace Bread) и др.

Един от девизите на Мрежа Хлебни Къщи гласи *“Better than high-TECH, we offer high-TOUCH solutions to social problems!”* Тази мисия се реализира главно чрез метода на „Театъра на трохите“. Театърът на трохите е основният метод, който може да бъде допълван с другите методи изброени по-горе. Той е основан на разказването на истории, като дава възможност на хората да споделят личните си истории и да създават нова обща история - театрален сюжет - който се изиграва когато те създадат тестени кукли, за

реализацията на финален мултимедиен куклен театрален спектакъл. Многобройните нива на взаимодействие и творчество имат дълбок терапевтичен ефект за групи с различни специални нужди и психически травми, уязвими групи, както и групи от смесена възраст и нисък социален статус. Театърът на трохите се използва в работата на МХК като средство за изграждане на общност и терапия, за да помогне на хората да преодолеят личните и общностните предизвикателства и различия. Във всяка Хлебна Къща или културен или социален център, който използва нейните методи, събитието „Театър на трохите“ се организира поне веднъж седмично безплатно, за да могат хора от всички възрасти да се съберат и заедно да осмислят и да изразят трансформациите, които искат да видят в реалния живот. Събитието се организира с участието на различни уязвими групи, бежанци, жени жертви на домашно насилие, деца от домове или др. социални институции, ветерани от войната и др. групи в зависимост от спецификите на общността.

3.2.5. Ограничения на „Педагогиката на потиснатите“, Екопедагогиката, „Театъра на потиснатите“ и „Театъра на трохите“

В края на втора глава, след като сме разгледали цялостната теоретична рамка и практическите приложения на различни социално иновативни подходи, които могат да служат както за превенция на конфликти, така и за помирение след конфликти, пристъпваме към един критичен анализ на техните ограничения в обхвата и действие.

От философска гледна точка, още в Древна Гърция, Платон (1981) критикува непредсказуемите ефекти на „артистичния мимезис“ върху публиката на театрални спектакли, тъй като драмата предизвиква мощни и често неконтролирани, ирационални емоции, които не винаги предполагат конструктивен принос към социалния живот. Мимезисът се разбира като инструмент, който би могъл да наложи несправедливи социални норми и да подкрепя политическите режими по много фин, неусетен за зрителите начин. Независимо от това, анализът на Платон показва присъщата сила на представленията за ангажиране и въздействие - ключовият въпрос обаче е дали тази сила може да бъде използвана за положителна социална промяна или по-скоро за по-нататъшна политическа манипулация и отслабване на гражданската свобода на действие? Изкуството е силно въздействащо и затова се анализира от Платон и като опасно.

Изследването ни показва, че ограниченията на социално иновативните подходи, основани на изкуството, се намират именно в пресечната точка на техните силни страни и ефективност. Докато интерактивното обръщане на роли и разказването на истории в Театъра на трохите или Театъра на потиснатите са доказани инструменти за подбуждане на емоционални изблици на покаяние, прошка и любов, е съмнително дали тези моментни чувства и обвързване с другите имат дълготраен характер. Може ли наистина емоционалният катарзис и силното чувство за нашето споделено човечество да прерастнат към по-широки социални последици и обществена и политическа трансформация? Дали някой, участващ в пряк конфликт, наистина и трайно ще промени своето насилствено отношение, дори след истинските сълзи, проляти на общностно

месене с Театъра на трохите или на пърформанс на Театъра на потиснатите, изненадал хората на някой градски площад?

Педагогиката на потиснатите и Екопедагогиката от своя страна се опитват да предоставят универсални решения за преодоляване на противоречията потисници-потиснати и по този начин да предотвратят конфликта между различни групи и общности. Те приемат диалога като незаменима част от този процес, но, както цитирахме Фрейре в началото на главата „Диалогът, обаче, не може да съществува в отсъствието на дълбока любов към света и хората. Любовта е в същото време основата на диалога и самия диалог“.

Любовта към живота и света, диалогът, мирът и всички тези красиви концепции в Педагогиката на потиснатите и Екопедагогиката, обаче, сами по себе си са част от една по-широка ценностна система, която не е универсална и това е, което Фрейре приема за даденост. Ако анализираме критически и двете, Педагогиката на потиснатите и Екопедагогиката, виждаме, че и двете течения са създадени на основата на християнската ценностна система, като представляват своеобразен начин за популяризиране на християнските ценности, но без да ги свързват с християнството (това се обяснява с факта, че Фрейре е имал дълбока християнска вяра, но е бил разочарован от католическата църква като институция). Именно тук може да зададем въпроса: Защо трябва да обичаме хората, да влизаме в диалог с тях или да освобождаваме потисниците си, вместо да ги накажем или изтребим? Ако човек е християнин, би казал, че неизбежно трябва да се държим по този начин, „защото самият Господ Исус Христос ни учи на това“. Но ако човек не е християнин, тези ценности нямат смисъл и прошката звучи просто като чиста утопия, или дори слабост.

3.3. Глава трета. Изследване на казусите на Мрежа Хлебни Къщи

Третата глава на тази дисертация е нашата емпирична глава. В нея се разглежда казусът на Мрежата Хлебни Къщи (МХК) и нейните методи за общностни месения, чийто корени са в България, но методите са разпространени в повече от 20 държави на 6 континента, широко прилагани от социални работници и активисти за мир, арт терапевти, психолози и други хора работещи с общности по целия свят.

Избрахме като целеви групи за това емпирично изследване бежанци от войните, етнически малцинства и други уязвими групи. За периода между 2016 и 2020 г. повече от 4000 души са участвали в Програмата „Хляб на мира“ на МХК, насочена към интеграция на бежанци, както и в общностни месения със смесени групи и сесии за Хлебна терапия за хора със специални потребности, които са безплатни за участници.

Проведохме емпиричното изследване за период от две години, събирайки богат емпиричен материал и дълбоки контекстуални данни чрез методите на систематично пряко наблюдение и участническо изследване в хода на действието (*participatory action research*). Проведохме задълбочени интервюта с фасилитаторите, участниците и партньорите на МХК, за да разберем интересното явление защо и как методите на МХК се прилагат почти универсално с много различни хора и в много различен културен и социален контекст. Прегледахме и няколко случая на работа на МХК в други страни, като анализирахме истории за промяна в общностите, разказани от Надежда Савова в

нейните TED лекции и в лично проведени интервюта. През 2012 г. Надежда е наградена от National Geographic като „Пътешественик с мисия на годината“ за работата си в 76 държави, смесвайки академичните си изследвания по антропология с разработването на програми за изграждане на общността чрез нейните методи за общностни месения. Цялата тази информация ни помага да разберем начините, по които методите на Савова, реализирани чрез нейната организация и програма МХК, представляват интригуващ и социално иновативен подход за превенция на конфликти и изграждане на мир и социална кохезия. Методите показват дълбоко психологическите и емоционални ефекти върху индивиди, групи и общности от въздействието на процеса на допира с тесто, неговото печене и аромат напомнящ за детство и дом, и дълбоко символичното споделяне между хора от най-различни прослойки, култури и възрасти.

В тази последна глава разгледахме следните програми на МХК:

- „Хляб на мира“ (Peace Bread) и „Фурни на мира“: Програмата на Мрежа Хлебни Къщи за интеграция на бежанци и техните семейства.

През 2020 г. Хляб на мира е отличена като една от най-добрите инициативи за интеграция от Европейската програма за интеграция и миграция (ЕРИМ), тъй като, както ЕРИМ анализират, уникалната ефективност на метода, е че предоставя възможност за интеракция и сплотяване между бежанци и местни хора чрез общностно действие, което е универсално достъпно и привлекателно и предразполага към сътрудничество и падането на предразсъдъци и стереотипи. Много важен и овластяващ момент в програмата е че самите бежанци често са водещи на събитията и така коренно се променя техният образ в обществото.

- „Солидарен хляб“: програма за бездомни, хора с ниски доходи и уязвими групи, който месят заедно с различни други членове на обществото.

През 2019г. Солидарен хляб е отличен като най-добрата инициатива за доброволчество в Европа, тъй като успява да събере хора от всички спектри на социално-икономическите прослойки в обществото, включително и много чужденци живеещи в България и търсещи социална кауза.

- Примерни казуси на работата на Мрежа Хлебни Къщи в гето общности в Харлем и Трентън (САЩ) и бедните предградия на Южна Африка.

Тези казуси показват силата на месенето на хляб да сплоти силно поляризирани групи и ветерани от войните в Ирак и Афганистан в квартали разкъсани от насилие като Харлем и Трентън в САЩ и в Кейп Таун, Южна Африка. В Харлем членове на гангстерски групировки месят рамо до рамо с местни полицаи, които споделят, че за пръв път поглеждат на тях като човешки същества самите те жертви на много страдание и насилие. В Кейп Таун пък месенията успяват да съберат разделени от Апартеида черни и бели да месят заедно до такава степен, че някои твърдят, че усещат близост като на роднини (при възрастни бели към черни младежи в риск).

- „Хляб и Свобода“ (Freedom Bread): програмата на Мрежа Хлебни Къщи за реинтеграция на (бивши) затворници.

Тази програма е развита за първи път в център за интеграция на бивши затворници в Лондон, където месенето провокира неочаквано дълбоки чувства и сълзи в мъж бежанец от Уганда, който си припомня дома и печенето с неговата баба в Африка преди да избягат от конфликта там и този спомен го кара да поиска коренно да промени живота си и да служи за благото на обществото. Програмата се развива и в България в Бойчиновци и в момента се обсъжда от затвора в Стара Загора и женския затвор в Сливен.

След като разгледахме гореспоменатите случаи, резюмирахме модела на Хлебната терапия и основните принципи на Театъра на трохите и Хлебната терапия в сравнение с латиноамериканските подходи на Театъра на потиснатите на база на емпиричните данни, които сме събрали за времето между 2016 и 2020г. Тук трябва да отбележим, че Латинска Америка се е превърнала в световен лидер, истински извор на иновациите основани на силата на изкуствата за социална промяна и, по-специално, изкуствата като инструмент за насърчаване на помирието и съхраняване на мира чрез визуализиране и осъзнаване на неговия смисъл и на нашата обща човешка същност, което се оказва много трудно или напълно невъзможно да се постигне чрез други по-малко креативни инструменти, като стандартна психология или различни социални програми за интеграция, социална подкрепа и интервенции за миро-опазване. Ангажирането на враждуващи общности и различните страни на конфликта в колективното творческо преживяване създава нова обща и неутрална почва и изцяло нов общ език, чрез който те могат да започнат да общуват отвъд емоциите на омразата и раните от дълбока травма, преоткривайки дълбоко споделени общочовешки ценности и изживявания като дом, семейство, приятелство, хуманност.

Изкуствата, а в този случай именно Театърът на трохите и Кухненската музика на МХК, са успели през последните повече от 10 години да привлекат много разнообразни и враждебни хора заедно и са им помогнали да преосмислят отношенията си, като хората сами създават изцяло нови гледни точки и сценарии за своите общности, общества, и света. Разказването на истории, създаването и пресъздаването на нови реалности, не само вдъхновяват лична промяна, покаяние и прошка в участниците, но и тяхното въздействие надминава очаквания локален ефект на малките събирания. Чрез богатото медийно отразяване както на национални български канали, така и на международни създатели на документални филми (като например за телевизия ARTE), беше създадено едно по-обхватно социално послание и влияние на МХК.

По този начин МХК се превърна в глобално движение, което в момента свързва над 150 практикуващи Хлебна терапия хора и организации на 6 континента, обучени и прилагащи методите на Савова в собствените си местни реалности, където хора от разнородни сфери на живота, от различни култура, религия и социално-икономически разделения успяват да преосмислят и променят своите общности.

В обобщение, това изследване на креативните методи на МХК, приложени с различни враждуващи и разделени групи, показва как творческите практики значително обогатяват както теорията, така и практиката в областта на изследванията на конфликтите и мира. Виждаме как методите на общностно месене на хляб се смесват с други форми на изкуство и се превръщат в иновативен артистичен инструмент за насърчаване на диалог, прошка и сътрудничество, като по този начин в крайна сметка

комплексни взаимодействия за изграждане на мира и предотвратяване на конфликти чрез генерирането на социален капитал, което трудно би станало чрез други похвати.

Тук ние признаваме и ограниченията на нашите собствени изследователски подходи и рамки, тъй като не сме в състояние да проследим дългосрочните ефекти на Театъра на трохите върху неговите участници след края на сесиите², особено за тези, които са участвали само веднъж и без да се поддържа допълнителна комуникация.

Дали бившият затворник от Уганда в крайна сметка е построил сиропиталище в разкъсаната си от конфликти родна общност? Дали в Харлем и Трентън поне малко е намаляло насилието след месенията с местни гангстерски групи? Дали американската ветеранката от войната в Ирак в крайна сметка е създала свой собствен дом и е спомогнала да допринесе за по-мирно общество, подобно на начина, по който пенсионираният офицер от военноморския флот в Сан Диего съдейства за провеждането на общностни събития, за да допринесе за диалога за мира и социална справедливост?

С това изследване няма начин да знаем тези отговори, но именно дълбоко-психологическата неяснота на това, което се случва в сърцата, домовете и общностите на хората след общностните месения - или в Театъра на потиснатите и Психодрамата, оставя в крайна сметка ключово пространство за отворена интерпретация и, да, със сигурност за надежда!

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Започнахме изследователското си пътешествие с въпроса „Как социално иновативните подходи допринасят за процесите на превенция на конфликти в местните общности?“

В опитите си да отговорим на този въпрос, анализирахме отличителните характеристики на социално иновативните подходи, и по-специално тези, които се коренят в движенията за критическа педагогика (Педагогиката на потиснатите и Екопедагогиката), общностните изкуства, известни още като изкуства за социална промяна, и това, което ги прави иновативни. Казусите в нашето изследване са Бразилският Театър на потиснатите и българският Театър на трохите, прилагани в международен план като методи за изграждане и овластяване на общността, помирение и разрешаване на диспути и конфликти на местно ниво.

Разгледахме спецификата на местните общности като изключително важно и ключово поле на работа за превенцията на конфликти и изграждане на мир чрез прилагането на социално иновативни подходи и методи, които преодоляват недостатъците на макро-подходите за превенция, решавани на национално и международно политическо ниво, често без достатъчни познания и връзка със спецификите на местните общности, засегнати от конфликта. Социалната иновация в

² Дългосрочният ефект от общностните месения и правенето, печенето и споделянето на хляба е изследван и потвърден в уязвими групи като хора с увреждания, ромски общности и деца от институции, с които месенията са продължили и продължават в рамките на години като рутинен ежеседмичен или ежемесечен процес или които са създали свое собствено пространство за хлебна терапия или собствена Хлебна Къща като културен център. Такъв е случат с Хлебната Къща в Златарица, където деца от пет малцинствени групи градят заедно и в хармония своето мирно и ползотворно бъдеще.

превенцията на конфликти беше изследвана като иновация, която се състои в преминаване на работата на международно и национално ниво към местно ниво, от top-down подходи към партисипативни подходи, базирани на работата с общността. Тези подходи за превенция на конфликти и помирение служат като участнически инструменти за един процес на текуща, дългосрочна и структурна превенция, и се различават коренно от политическите ad hoc решения или краткосрочните реакции и интервенции.

Нашите основни заключения потвърдиха нашите хипотези, че след като обществата стават все по-глобализирани и межкултурни, новите межкултурни конфликти или конфликти за ресурси трябва да бъдат разглеждани на местно ниво с креативни подходи, които ангажират хората от всички сфери на живота в съвместното осъзнаване, преосмисляне и пресъздаване на реалността чрез изграждане на социален капитал като фундамент на една постоянна *култура на мира*.

Задавайки въпроса как функционират тези социално иновативни подходи в общността, ние идентифицирахме техните уникални и силни страни за насърчаване, от една страна в личен план, на личен „катарзис“, прилагайки концепцията на Аристотел, а от друга страна на по-широко общностно ниво, в задвижването на процес на „осъзнаване и предприемане на действие за промяна на реалността“ на потиснатите, който е описан от Фрейре с концепцията за *conscientization*. Същевременно отбелязахме епистемологичните и структурните граници и ограничения на социалните иновации, основани на изкуствата за социална промяна.

В случая с Педагогиката на потиснатите и Екопедагогиката стигнахме до заключението, че те представляват един дълбок и широкообхватен източник на идеи и подходи за създаване и интернализиране на култура на мира. Тези методи могат да бъдат, и до известна степен се прилагат в момента в детски градини, училища, университети, неформални образователни програми за изграждане на мир, както и в различни мисии и програми за предотвратяване на конфликти и помирение на ООН. По този начин Педагогиката на потиснатите и Екопедагогиката представляват инструменти за „дълбоко“ и „структурно“ предотвратяване на конфликти с дълготрайни последици. В същото време, обаче, отбелязахме, че Педагогиката на потиснатите и Екопедагогиката приемат до определена степен за даденост културния контекст и ценностните системи, в които те функционират, а всъщност техните принципи изискват християнски мироглед.

В заключение, отбелязахме как големите конфликти на 20-ти век и глобализацията на холивудската културна индустрия породиха мощен глобален процес на дехуманизация, и обезличаване на човешкото в човека, който е още един от фундаменталните за мира проблеми, адресиран от СИППК. Свидетели сме на глобална социализация и култура на младежта, формирани от Холивуд и спектаклите на военно-медийните мултинационали, които са „спектакли създадени да демонизират 'Другия'“, както твърдят авторите на *Глобалния Индустриален Комплекс: Системи на Доминация* (Best, Kahn, Nocella II & McLaren, 2011).

Тази „култура на спектакъла“ внушава, че различните не са хора като нас и трябва да се страхуваме, да ги отхвърляме и дори да сме готови да ги унищожим, за да защитим собствените си граници. Така културните продукти на агресията, представени като ежедневно забавление, карат зрителите лесно и с удоволствие да консумират

изтребването на „лошите хора“ по света (по правило руснаци) и формират едноизмерен начин на живот и светоглед, основан върху агресията.

СИППК разкриват абсурдността на военната култура на агресията и смъртта, интернализирана от глобалната индустрия на развлеченията и медиите, и ни помагат да възвърнем хуманността си, да усетим и видим другите като хора като нас, живи човешки същества, които имат свои семейства, чувства, скърби и души.

В контекста на належащата глобална нужда от създаването и образоването в култура на мира се надяваме тази дисертация да хвърли светлина върху новите стратегии за създаване на политики, които не само да разгледат, но и силно да стимулират необходимостта от меки интервенции на общностно ниво и въвеждането на образование за мир в учебните програми на всички нива.

„Правенето, печенето и разчупването на хляб заедно” на МХК се оказва именно една мека интервенция, доказала се като международно ефективен и успешен метод за обединяването на хора от много различни и често враждуващи култури, вкоренени в противоположни мирогледи, но помирени чрез развлекателните и същеременно учещи на критическо мислене творчески етапи в общностното месене на хляб. Проучихме как в различни общности и културни среди по света, основният метод на МХК, „Театърът на трохите“, се прилага на практика и доказва антропологичното твърдение на Ърнест Гелнър (1998), че:

„Ние всички сме хора и не трябва да вземаме на сериозно други по-специфични класификации. Възможността за преминаване отвъд културните ограничения е факт; това е единственият, най-важен факт за човешкия живот“ (Gellner, 1998, p.187).

5. ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Aristotle. 1991. *Politics*. Sofia. Narodna Kultura Press

Beck, U. 2009. *World at Risk*. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. 2009a. *Critical theory of world risk society: a cosmopolitan vision*. *Constellations*, v. 16, n. 1, p. 3-22, mar. 2009.

Best, S, Kahn, V, Nocella II, A, McLaren, P. (eds.). 2011. *The Global Industrial Complex: Systems of Domination*. Lexington Books.

Boal, A. 1979 (2000). *Theater of the Oppressed*. Pluto Press, London

Boal, A. 1996. *The Rainbow of Desire: the Boal method of theatre and therapy* (Reprinted. ed.). London: Routledge

Boal, Augusto, Michael Taussig and Richard Schechner. 1994. *Boal in Brazil, France, the USA: An interview*. In Mady Schutzman and Jan Cohen-Cruz (eds), *Playing Boal: Theatre, therapy, activism*. London and New York: Routledge

- Bourdieu, P. 1986. The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York, Greenwood), 241-258.
- Caparini, M. 2018. UN Police and Conflict Prevention. SIPRI, p.1.
- Cramer, C, Goodhand, J, Morris, R. 2016. *Final Report: Rapid Assessment of Conflict Prevention*. Oxford Policy Management
- Cullen, C. 2014. *The Critical Contribution of the City and its Cultural Agents to the Draft of the New Agenda 21 for Culture*. Agenda 21 for Culture
- Cullen, C. 2016. *Gabrovo: Trends in cultural development. Good Practices*. Agenda 21 for Culture
- EC, 2013. *Guide to Social Innovation. Smart Specialisation Platform - Europa EU*.
- EC, 2017. *How culture and the arts can promote intercultural dialogue in the context of the migratory and refugee crisis*. (European Commission , Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture), p. 71
- Freidman, T. 1999. *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization* .Picador
- Freidman, T. 2005. *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century* . Farrar, Straus and Giroux
- Freire, P. 1970b. *Cultural action for freedom*. [Cambridge], Harvard Educational Review
- Freire, P. 1982. *Creating alternative research methods. Learning to do it by doing it"*, in Hall, B., Gillette, A. and R. Tandon (eds.) *Creating Knowledge: A Monopoly*. Society for Participatory Research in Asia, New Delhi, pp. 29–37
- Freire, P. 1998. *Teachers as cultural workers: letters to those who dare teach*. Boulder, Colo., Westview Press.
- Freire, Paulo. 2006. *Pedagogy of the Oppressed, 30th Anniversary ed*. New York: Continuum.
- Fukuyama, F. 1999. *Social Capital and Civil Society*. The Institute of Public Policy George Mason University.
- Gadotti, M *Pedagogía de la tierra*. México: Siglo XXI, 2002.
- Gadotti, M. 2007. *Educar para um outro mundo possível*. São Paulo: Publisher Brasil
- Gadotti, M. 2008. *Educar para a sustentabilidade*. São Paulo: Instituto Paulo Freire
- Gadotti, M. 2008a. *Education for sustainability: a critical contribution to the decade of education for sustainable development*. *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy*, v. 4, n. 1, 2008b.

Gadotti, M. Earth's Pedagogy. In: Grigorov, S. (Ed.). International handbook of ecopedagogy for students, educators and parents: a project for a new eco-sustainable civilization. BCSCLDE, Sofia

Galtung, J. 1969. Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, Vol. 6, No. 3 (1969), pp. 167-191

Galtung, J. 1990. Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, Vol. 27, No. 3. (Aug., 1990), pp. 291-305.

Galtung, J & MacQueen, G. 2008. *Globalizing God: religion, spirituality and peace*. Transcend University Press

Gökdağ, E. 2014. *İDİL, 2014*. Augusto Boal's The Joker System. *Cilt 3, Sayı 14, Volume 3, Issue 14*

Gellner, E. 1998. *Language and Solitude: Wittgenstein, Malinowski and the Habsburg Dilemma*. Cambridge University Press

Grigorov, S. 2012. (Ed.). International handbook of ecopedagogy for students, educators and parents: a project for a new eco-sustainable civilization. BCSCLDE, Sofia

Gutierrez, F & Prado, C. 2000. *Ecopedagogia e Cittadinanza Planetaria*. Bologna: EMI

Kahn, R. 2008. Towards Ecopedagogy: Weaving a Broad-based Pedagogy of Liberation for Animals, Nature, and the Oppressed People of the Earth. In A. Darder, M. Baltodano, and R. Torres (eds.), *The Critical Pedagogy Reader*. New York Routledge.

Kahn, R. 2008a. From Education for Sustainable Development to Ecopedagogy: Sustaining Capitalism or Sustaining Life? In *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy*, Volume 4, No. 1 (2008)

Kahn, R. 2010. *Critical Pedagogy, Ecoliteracy, and Planetary Crisis: The Ecopedagogy Movement*. Peter Lang Publishing, Inc., New York

Kellner, D. 2001. Globalization, Technopolitics and Revolution. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, No. 98,

Kellner, D. 2002. *Media Spectacle*. New York: Routledge. 2005.

Kellner, D. 2002a. Media Culture and the Triumph of the Spectacle. Available online at: <https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/mediaculturetriumphspectacle.pdf>

Kellner, D. 2011. *Media Spectacle and Insurrection, 2011: From the Arab Uprisings to Occupy Everywhere (Critical Adventures in New Media)* 1st Edition. Bloomsbury Academic, NY.

Klare, M. 2002. *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*. Henry Holt and Company, 2002

Kustermans, J., Sauer, T., Lootens, D., Segaert, B. (Eds.) 2019. *Pacifism's Appeal Ethos, History, Politics*. Palgrave Macmillan

League of Nations. 1924. *The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December, 1924)* Available online at:

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

Lederach, J. P. (1995) *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. Syracuse University Press, Syracuse, New York

Minkler, M. Using participatory action research to build healthy communities. *Public Health Reports*, v. 115, n. 2-3, p. 191-197, mar./june 2000.

Miller, T. 2011. *Media-Military Industrial Complex*. In In: Best, S, Kahn, V, Nocella II, A, McLaren, P. (eds.). 2011. *The Global Industrial Complex: Systems of Domination*. Lexington Books.

Mitchell, J., Vincett, G., Hawksley, T., Culbertson, H. (Eds.). 2020. *Peacebuilding and the Arts*. Palgrave Macmillan Press.

Mont-Blank Global Meeting on SSE. 2017. Available online at:

<http://www.essfi.coop/en/rassembleur/les-rbm/>

Moreno, Jacob Levy. 1946. *Psychodrama*. 2nd rev. ed. New York: Beacon House.

Mumford, L. 1964. *Art and Technics*. Columbia University Press, New York.

Nonini, D. Ed. 2007. *The Global Idea of 'the Commons'*. Critical Intervention Series, 10. Oxford: NY. Berghahn Books.

Платон (Plato). 1981. *Държавата (The Republic)*. София. (Sofia).

Palattella, J. Ivory towers in the marketplace. *Dissent*, n. 48, 2001

Putnam, R. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press

Putnam, R. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster

Putnam, R. 2016. *Our Kids: The American Dream in Crisis*. Simon & Schuster

Rousseau, J,J. 1765. *Constitutional Project for Corsica*. Available online at:

<http://www.constitution.org/jjr/corsica.htm>

Rousseau, J,J. In Jonathan Bennett 2017 . *The Social Contract* . Available online at:

<https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/rousseau1762.pdf>

Savova-Grigorova, N. 2016. "Sensory Houses: Cross-sensorial Learning in the Anthropology of Development for all Ages", in F.Murphy (ed.), *Evolving Humanity – Emerging Worlds: Towards an Anthropology of Sustainability?*. Cambridge: Cambridge Scholars Press

Savova, N. 2007 . "Community Creative Capital: UNESCO's Intangible Heritage Policy Revisited at the Bulgarian chitalishte," *International Journal of Arts in Society*, Volume 2, August 2007, Common Ground Publishers.

Savova, N. 2011. "Heritage House-guarding as Sustainable Development: Community Arts and Architectures Within a World Cultural Net(work)," in O. Habeck (ed.), *Reconstructing the House of Culture: Community, Self, and the Makings of Culture in Russia and Beyond*. New York: Berghahn Publishers.

Savova, N. 2011 a. "The Living (Bread) Houses Network: (fish) nets, nodules, platforms", 229-247 in *Networks: The Evolving Aspects of Culture in the 21st Century*, edited by Biserka Cvjeticanin. Paris: UNESCO.

UNDP, 2016. Social Innovation for Public Service Excellence. GSPSE.

UN. 2012. Res/66/290 on Human Security. UN Human Security Unit

UN. 2016. Human Security Handbook. An integrated approach for the realization of the Sustainable Development Goals and the priority areas of the international community and the United Nations system. UN Human Security Unit

WCED, 1987. Our Common Future. Available online at: <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>

Zuboff, S. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. Public Affairs. Hachette Book Group.